

A magyar kalandordemokrácia kialakulásának alapjai

A jogfolytonosság fétise mint a lusztráció guillotine-ja

Bevezetés – A rendszerváltozás általános politikai céljai

Melyek voltak azok a premisszák, amelyeket alapvetően a teljes rendszerváltó elit – mind-azok, akik az állampárttal és annak utódjával, az MSZP-vel szemben álltak – elfogadott az 1985–1989 közötti időszakban, függetlenül attól, hogy milyen politikai irányzat, majd párt színeiben vettek részt később az Ellenzéki Kerekasztal és a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásain?

Egyetértettek a diktatúra, az állampárti hatalom és ezek intézményi működésének (a Munkásőrségtől a III/III-as ügyosztályig), az állam és politika összefonódásának, a megfigyelések, a gyülekezési tilalom, a cenzúra és az állami médiamonopólium, az egy-pártrendszer, az irányított igazságszolgáltatás, a politikai hatalmat kiszolgáló állampárti alkotmány, a szubszidiaritás elvét tagadó államigazgatás és az internacionalista Közép- és Kelet-Európa-centrikus külpolitika elutasításában. Egyetértettek abban, hogy ehelyett egy demokratikus, versengő, szabad választásokon nyugvó, az állampártot leváltó, (elszámoltatás során megtisztult) politikai versenyben születő parlamentáris rendszert hoznak létre, amely gazdasági működésében egy szociális piacgazdaság talaján áll, s innen igyekszik valamiféle jóléti állam irányába elmozdulni. Egyetértettek továbbá abban is, hogy egy mindezeket egybefogó, vagyis a rendszerváltozás programját kiteljesítő alkotmányt, részben decentralizált közigazgatást, széles önkormányzatiságot, plurális és policentrikus nyilvánosság szerkezetet¹ és egy Nyugat-orientált, a NATO és az EU felé menő külpolitikai fordulatot követő külpolitikát kell építeni az átmenet során. Gazdasági értelemben a szocialista deficitese, államadósságot halmozó modellt mindenki egy jóléti, szociális piacgazdaságra akarta váltani.

Teoretikusan talán Antall József gondolta át legmélyebben ezt a programot. S egyben ő az, aki a politikai csoportosulásokat látva történelmi dimenzióban volt képes megfogalmazni – az összes demokratizáló kezdeményező közül – a rendszerváltozás pártpolitikai és kormányzati célkitűzését:

„A magyar politikai élet igényli egy olyan centrum kialakítását, amely egyesíti azokat a politikai erőket, amelyek a kiegyensúlyozó, stabilizáló tényezőjét alkothatják a magyar politikának. A modern Magyarország megszületését jelző reformkor alakította ki a nemzeti liberalizmusnak

¹ Giovanni Sartori e két feltétel együttes piaci jelenléte alapján mond demokratikusnak egy médiapiacot, vagyis nem elég az, hogy több, eltérő vélemény jelen van a nyilvánosságban, hanem azok közel azonos erővel tudják befolyásolni azt. Ez utóbbinak a hiánya leginkább hegemón rendszereket szül. Lásd Giovanni Sartori: *Demokrácia*. Budapest, Osiris, 1999. 58–61.

azt az eszmekörét és politikai irányvonalát, amelytől távol állt a radikalizmus, a hagyományos nemzeti értékekkel együtt kívánta a modernizálódást, a keresztény ideálokkal egyeztetett össze programját (Széchenyi, Kossuth, Deák, Eötvös). A liberális jogállam megteremtése mellett konzervatívok tudtak lenni az értékek őrzésében, sohasem távolodtak el a szociális kérdésektől, ezzel összefüggésben az állami beavatkozástól sem, ha a közösségi érdek megkívánta. A jogállam mellett a szociális állam ideája is utat tört magának, aminek különböző szellemi és politikai mozgalmak voltak a hordozói. Részben a kereszténydemokrácia, részben pedig a népi-nemzeti mozgalom tűzte zászlajára a társadalom valóságának feltárását és a megoldás keresését. Közben pedig a nemzeti és liberális demokrata örökség együttes vállalásával került sor az agrárlakosság szervezésére és politikai érdekvédelmének megszervezésére. Így a nemzeti liberalizmus többszínű öröksége után a keresztény mozgalmak is idesorolhatók, amiben a katolikus és protestáns felekezetközi béke megteremtése régi cél volt. Ezeknek az irányoknak szervezeti megtestesítői több pártban és pártcsoportban jelentkeztek, így a Demokrata Néppártban (1947), a Független Kisgazdapártban, a Nemzeti Paraszt (Petőfi) Párt egyes frakcióiban, főleg centrumában.”

– írja 1989 áprilisában *A magyar pluralizmus és a pártok* kéziratában.²

Ahogy Antall ebben az írásában felvázolja azt is, hogy mi adna hosszú távú stabilitást a magyar demokratikus politikai rendszernek, s mely politikai irányok egybefűzése teremthetne meg egy nagy erőteret a magyar demokrácia politikai centrumában:

„Létre kell hozni egy olyan Magyar Demokrata Pártot (nem végleges név, csak a közérthetőség miatt), amely tulajdonképpen keresztény-nemzeti demokrata pártszövetséget jelent. Ennek nagy pártnak kell lennie, hasonlóan az Osztrák Néppárthoz vagy a CDU-hoz. Nálunk a kereszténydemokrata szóval nehéz a katolikus-protestáns együttműködést megalkotni (szimbolizálja a »keresztény« szó), ami pedig létkérdés! Különböző katolikus párt marad. Ez úgy jöhetne létre, hogy a Parasztpárt nem »népfrontos« része (Bibó szelleme stb., Kovács Imre), a Kisgazdapárt, a Kereszténydemokrata Néppárt egyesülne, ehhez kapcsolódna a mindhárom örökséget vállaló Magyar Demokrata Fórum párt felé törekvő része, valamint egyes politikai társaságok (Bajcsy-Zsilinszky Társaság, Kovács Béla Társaság, Márton Áron Társaság). [...] Megítélésem szerint ez az egyetlen olyan megoldás, amely képes lenne stabilizálni a magyar belpolitikát, külföldi és magyar szempontból erőt jelentene, ha megfelelő egység és belátás érvényesül.”³

Társadalompolitikai célok tekintetében is messze kortársai fölé emelkedve írta:

„Erről 1990-ben megválasztott miniszterelnökként így beszélt: »széles középosztályt kell teremteni, nem hivatalnok-középosztályi értelemben, hanem úgy, hogy a középosztálynak tagja legyen a farmer is, a jól képzett szakmunkás éppúgy, mint az egyetemi tanár, ha egy országban nincs ilyen széles középréteg – amelyik tulajdonosi adottságokkal is rendelkezik, akár mint munkás- vagy népi részvények tulajdonosa –, akkor azt mihamarabb meg kell teremteni. Enélkül ugyanis nem működhet tartósan egy parlamenti demokrácia.«”⁴

E nagy ívű demokratizáló, s benne pártaréna- és kormányzati programnak volt egy láthatatlan, de gyorsan magára hagyott premisszája is: a politikai megtisztulás igénye az új demokratikus rendszer építése kapcsán. Annak az igénye, hogy egy új demokratikus rendszert ne azokkal kelljen együtt működtetni, akik az előző állampárti rendszert

² Entz Géza: *Antall József pártprogramja 1989-ből. Országút*, 2020. június 28.

³ Entz (2020): i. m.

⁴ Entz (2020): i. m.

is működtették. Sőt, hosszú távon az állampárt funkcionáriusai – kiváltképp ügynökei – ne vegyenek részt az új magyar demokrácia intézményes működtetésében. Mindezt együttesen pedig valahogy egy új alkotmányban kellett volna manifestálni! Csakhogy a rendszerváltozás alkotmányos átalakulásának az állampárt részéről szükségszerűnek beállított, az ellenzék részéről pedig ezt szükségszerűként elfogadott tárgyalásos struktúrája máris a rendszerváltozás programjának kényszerpályára állítását jelentette.

A „nagy mű”: az ideiglenes alkotmány

Tőkés Rudolf „látható” és „láthatatlan” alkotmányozó szereplőkre osztja a rendszerváltozás alkotmányának alkotóit. Ha Tőkés „látható” és „láthatatlan” kategóriáit összeszámoljuk, akkor máris kiderül belőle, hogy a demokratizáló alkotmányt valójában többségében a régi állampártiak alkották. S őket, a volt funkcionáriusokat, az állampárt politikai, állami végrehajtásban szakértői minőségben lévőket egészítették ki a „hagyománytisztelő ellenzékiek”, az „ellenzéki szabaddemokrata institucionalisták”, az „ellenzéki radikális nemzedéki demokraták” és az „ellenzéki retorikai szabaddemokraták”, meg néhány, történeti pártokat megjelenítő támogató csoport. Vagyis az állampárt 1988-as gazdasági és párttörvény általi rendszerformálása 1989-re már eleve egy torz felállásra kényszerítette a rendszerváltó erőket a rendszerváltozás premisszáit demokratikus alkotmányba foglalni akarók kapcsán, amit csak tovább torzítottak a „láthatatlan szereplők”.

Tőkés felsorolásában ilyenek voltak a III/III-as ügyosztály titkosszolgái, akik az összes pártba beszivároghva ott ültek a tárgyalásokon: például az MSZMP KB Intézőbizottsága, és ennek Nemzetközi, Jogi és Közigazgatási Bizottsága (a Grósz-bizottság), de hatással voltak az új alkotmányozásra mindegyik volt kommunista ország és a Szovjetunió, valamint a nyugati hatalmak és az USA összes titkosszolgálatai is.⁵ Az alkotmányozás folyamatában egyik ellenzéki szereplő fontos szerepét sem kívánjuk elvitatni, azonban a felállás alapvető elhibázottsága s a résztvevők történelemből kilátásának hiánya 30 év távlatából világosan látszik.⁶ E téren lehet szükségszerűnek ítélni e helyzetet, ám eltagadni azt, hogy lett volna más történelmi lehetőség is az ellenzéknek a rendszerrel való szembenállásra, s ennek teljesen illegitim voltának kifejezésére, alapvetően felesleges. Ahogy az is, hogy Antall József „Tetszettek volna forradalmat csinálni!” mondata, bár jogosnak tűnik, csakhogy pont azok a rendszerváltó erők tették teljesen lehetetlenné, hogy bármi is forrásba lendüljön (bármikor), akik a „békés átmenet” állampárti narratíváját

⁵ Tőkés Rudolf: *A harmadik magyar köztársaság születése. Emberek, ideológiák, intézmények*. Budapest, L'Harmattan, 2015.

⁶ Ám pont ezért óvatosabban is kezeli azt a történetírási narratívát, amely historizálva azt állítja, hogy a magyar történelemben valami nagy várakozás eredményeként épült ki az Orbán-rendszer. Ahogy „a történelemből kilátás” nem volt jelen az ideiglenes alkotmányhoz vezető úton a Fidesz és Orbán Viktor részéről, úgy a történelemből való belelátás (belemagyarázás) se legyen jelen a rendszerváltozás programtörténetének vázolásakor.

„történelmi feladatuknak érezték”, és ezt sulykolták leginkább – beépült ügynökeikkel karöltve – a magyar társadalomnak.⁷

S mindezek tükrében mára világos az is, hogy az Ellenzéki Kerekasztalon részt vevők elsősorban nem a lusztráció történelmi kötelezettségéből, a diktatúra és demokrácia közötti alkotmányjogi éles cezúra húzásának céljából és ennek szilárd politikai meggyőződéséből indultak neki a rendszerváltozásnak, hanem a bármilyen típusú pluralitás törvényes elfogadtatásának oldaláról.⁸ Ahogy Szabó József *Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra, Avagy a rendszerváltozás és a kommunizmus átmentődésének jogi logikája* című tanulmánya metsző pontossággal írja le azt az ideiglenes alkotmányhoz vezető utat és a rendszerváltók által elfogadott jogi konstrukciót és logikát, amely a rendszerváltozás demokratizáló programjának útvesztője is lett egyben.⁹

A Kádár–Aczél-értelmiség „Tiltás, Tűrés, Támogatás” hármásán nevelkedett csoportjait könnyen lehetett a „tárgyalásos”, „egymás elfogadásán nyugvó” asztalhoz ültetni, s bizony még a legradikálisabb liberálisok az SZDSZ és a Fidesz oldalán, vagy a legradikálisabb nemzeti oldalon, Lezsák, Csoóri és Csurka környezetében sem látták át a történelmi helyzetet, hogy a Nemzeti Kerekasztal alkotmányozó folyamata a rendszerváltozás alapvető programjának csak „melléktermék” jellegű megvalósításához vezet.

A Nemzeti Kerekasztal szereplői tévesen elfogadták azt, hogy egy új, demokratikus rendszert a régi állampárt szereplőivel együtt, s minden tekintetben velük versenyezve fognak felépíteni és működtetni, aminek felkínált társadalmi ára a béke. Csakhogy e béke mást jelentett a két tárgyaló félnek. Az állampártiaknak a békés elvonulást, az ellenzékieknek az állami erőszaknélküliséget jelentette (volna). Merthogy – Csurka István kifejezésével élve – „az idő méhében” már rég nem olyan kor volt születőben, amelyben az állampárt ne látta volna, hogy az általuk kínált béke mit is jelent. Ők a békés elvonulásra gondoltak már, a börtönének s a megalázó történelmi igazságtétel előli békés elvonulásra, vagy a védelmet nyújtó Izraelbe emigrálásra – lásd Aczél György. Ez volt az állampártiak minimális programja. Csakhogy a kiterjedt állampárti háló a karhatalom, a szovjet csapatok roncsai, a törvényhozás, az elő- és a spontán privatizáció és a már részben kiépült nyugati kapcsolatok birtokában átlátta, hogy a rendszerváltozás állampárti maximális programját kell a rendszerváltó erőkre kényszerítenie, s a legrosszabb

⁷ Igaz, pont a Horn-kormány 1994-es kétharmados választási győzelme mutatta meg, hogy a magyar társadalom igencsak kisebbik részét érdekelte a politika állampárti megtisztulása és a régi rend embereinek történelmi elszámoltatása. A társadalom jelentős része a Horn Gyula-féle „Na és?” állapotban szemlélte a rendszerváltozás politikai eseményeit.

⁸ Még a legradikálisabb liberálisok és nemzetiek sem jutottak el valamiféle nyílt forradalmi átalakulás meghirdetéséig Magyarországon. Ilyen politikai átmenetre vonatkozó program egyszerűen nincs a magyar átmenet dokumentumai vagy irodalma között. 2006-ban Csurka István egyik privát beszélgetésünkön tett mindezt utalást – Kemény Zsigmond *Forradalom után* című, 1850-es művéről beszélgetve, s rá hivatkozva –, hogy a forradalmi kimenetel észszerűségét Antall-lal együtt ő is megkérdőjelezte, de nem valamiféle „nemzeti tragédia” okozása miatt, mint Antall, hanem mert a magyar nemzet lelkiállapotát s a gulyáskommunizmusban elvesztett gerincét tartotta alkalmatlannak egy forradalom programszerű meghirdetésére, s véghez vitelére.

⁹ Szabó József: *Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra, avagy a rendszerváltozás és a kommunizmus átmentődésének jogi logikája*. In Révész Béla (szerk.): *„Most megint Európában vagyunk...”*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2014.

lehetőséget, amely szerint egy új demokratikus rendszert együtt, majd egymással versengve kell kiépíteniük, szükségszerűnek fogadtassák el, a születő új jogi keretekbe ennek minden garanciáját kölcsönösen fogadják el. Ez lett a Nemzeti Kerekasztal. Struktúrájának szükségszerűként való elfogadtatásával elkezdtek a maguk átmenetelét az új rendszerbe. A rendszerváltozás alapprogramjaként szolgáló alkotmányt így nem is egy új, demokratikusan választott parlament fogadta el, hanem az állampárt utolsó országgyűlése 1989. október 18-án, s ez lett az 1949. évi XX. törvény, a Rákosi-féle „sztálini alkotmány” huszonnegyedik módosítása. Rá öt napra pedig Szűrös Mátyás ideiglenes köztársasági elnökként kikiáltotta a Magyar Köztársaságot.

Az ideiglenes alkotmány ténye, a tárgyaló felek rendszerváltó részén fel nem ismert történelmi helyzet, a magyar társadalom „gulyáskommunizmusban” meghajlott gerince és a pártokba beült, s a környékükön „politikai nyugalmat” kérő állampárti ügynökök determinálták már az 1990-es választások utáni világot.

A jogfolytonosság fétise és a lefejezett „lusztráció”

E nagy hajlítást egy cinikus alkotmányjogi értelmezésbe ágyazták, amely szerint a diktatúra és a demokrácia az ideiglenes alkotmány által jogfolytonossá vált, s így érdemi, történelmi cezúra nem húzható a diktatúra és a demokrácia rendszere közé. Sólyom László alkotmányjogász, majd alkotmánybírószági elnök „jogfolytonosság” és ebből következő „visszamenőleges hatály tilalmi” értelmezésének fetisizálása a rendszerváltozás hajnalán szúrta szíven annak alapprogramját és a mögötte meghúzódt rendszerváltó fikciót, a lusztráció történelmi elvárását.

Az állampárt diktatúrája egyik óráról a másikra átment köztársasági államformába, amelynek alapja egy ideiglenes alkotmány volt, ezután majd egy új alkotmány fogja rögzíteni a rendszerváltozás többi programelvárásának keretrendszerét. Addig is a diktatúra jogfolytonos a születő demokráciával. Amely Sólyom László-i értelemben viszont egyszerűen beállt a magyar jogrendszerbe, előállt, mint Vénusz a habokból.¹⁰ Se választás, se érdemi állampárti elszámoltatás, se az állampártiak politikai arénából való kitiltása, vagy e lehetőség törvényalkotási fenntartása (lusztráció), se semmi. Mindössze egy négykérdéses népszavazás, amely kérdéseinek ezekhez képest már mind rendszerlegitimáló jellegük lesz majd, s részben általuk is a jogfolytonosság – a tárgyalásos folyamatból – egyszer csak ott volt, egyszer csak megszületett.

¹⁰ Ahogy maga Sólyom László hirtelen közjogi feltűnése is érdekes jelenség volt, hogy aztán „láthatatlan alkotmány” felfogása, a diktatúra-demokrácia jogfolytonossága, a lusztráció kapcsán az ebből levezetett „visszamenőleges hatály tilalmán” alapuló diktatúrát működtetők elszámoltatása mind az ő alkotmánybírószági ténykedéséhez volt köthető. Lásd Varga Csaba több jogfilozófiai munkáját a rendszerváltozás kapcsán. Sólyom Lászlóról és több más személyről, akik súlyosan befolyásolták a rendszerváltozás jogi struktúráját abba az irányba, hogy az egykori állampártiak jogi beágyazottság és védelem mentén tudjanak az új, demokratikus rendszerben is politikai versenytársak maradni pedig lásd Varga Csaba: *A rendszer-változás sorsfordító évei. Antall József miniszterelnök – egy valahai jogfilozófus munkatárs szemével.* Pázmány Law Working Papers (2014), 19.

A Fidesz és az SZDSZ vezetőinek a javára legyen írva, hogy mint radikális liberálisok 1989. szeptember 17-én nem írták alá az alkotmányos paktumot, és fenntartották a „történelmi” jogot, hogy népszavazás útján döntsenek a választók arról, hogy az újonnan megválasztott parlament felállása után válasszák meg az új köztársasági elnököt.¹¹ A másik három kérdés, hogy kivonuljanak-e a pártok a munkahelyekről, elszámoljon-e az MSZMP a vagyonával, és hogy feloszlassák-e a Munkásőrséget, nyújtott némi lusztrációra való törekvést, de valójában már akkor is 1 × 1 kérdéseknek tündek.

Az ideiglenes alkotmány születésében mindezen körülmények mellett két dolog azonnal benne volt: az hogy ez az alkotmány nem az új magyar demokrácia alkotmánya lesz, amelyet egy új, demokratikusan választott parlament vagy egy alkotmányozó népszavazás fog meghozni, hanem ez az állampárt demokráciába való „jogtisztá” átmenetének az alkotmánya. Ebből pedig következik a másik megállapítás, miszerint a rendszerváltozás demokratizálódásának másik alapkérdése, a történelmi elszámoltatás és a politikai lusztráció érdemben ellehetetlenül a szabad választások után. A látható állampártiak és a „láthatatlan szereplők” együttes diadala volt mindkét elért eredmény, s a rendszerváltó pártok már e folyamatban elvesztették rendszerváltó politikai szeplőtelenységüket, s vezető politikusaikat a párt „saját” ügynökei rendre az egykori célok lassú feladására kényszerítették.

Az Antall–Boross-kormányok élet-halál konfliktusokkal küzdöttek az átalakulás folyamataiban. Küzdve vitáztak az önkormányzati vagyonról és feladatairól, a kárpótlási törvénynek a földviszonyrendszerben hozott történelmi kaoszáról, a média világának állampárti beágyazottságú, balliberális átalakulásairól, a nemzetpolitika felemelése és a határon túli magyarság támogatása kapcsán, de leginkább a beígért történelmi igazságtétel, a politikai lusztráció kapcsán. S mindeközben világossá vált: az ideiglenes alkotmány rendszerén belül a rendszerváltozás politikai programjából ismét lejjebb kell adni, a valóság megint meghajlítja azt. Az állampárti előnyök piaci előnyökké konvertálása érdemben folytatódott, a politikai osztály minden szegletében a radikális politikai megtisztulást szinte minden párt szabotálja. A Zétényi–Takács-törvény az átfogó lusztráció kérdését, amely a volt állampártiak és funkcionáriusok demokrácián belüli tisztségviseléséről, valamint a politikai tisztségekből való kitiltásukról kellett volna szólnon, betelerelte az ügynöktörvény karámjába, ahonnan többet már nem is tudott szabadulni.

A Sólyom László által képviselt álláspont, amely a jogfolytonosság és a jogállamiság nagy eszméiből gond nélkül vezette le a diktatúra és a demokrácia bármilyen következmények nélküliségét egyazon szuverén politikai és jogi corpusára vonatkozóan, e ponton karol bele a lusztrációmentesség „láthatatlan alkotmányból következő jogbiztonságába”. Vagyis azzal az Alkotmánybíróságon belül uralkodó nézettel, hogy az állampártiakat

¹¹ A történelemből való ki nem látás vaksága – ahogyan most a téves, kényszerült tárgyalási pozíciók elfogadását nevezem – ezzel együtt őket ugyanúgy jellemezte. Szignójuk hiányát sokkal inkább, már akkor (is) helyesebb inkább primer hatalompolitikai megfontolásoknak tartani, mintsem valami morális különállásnak látni, de biztos nem lehet a történelmen való átlátás bizonyítékaként értelmezni, s heroizálni általuk a dokumentumot alá nem író szereplőket.

korábbi bűneik miatt a visszamenőleges hatály tilalma miatt nem lehet megbüntetni, másfelől pedig bárminemű igény a volt állampárti funkcionáriusok demokratikus versenyből való kitiltására lusztráció címen a nagy liberális alkotmány- és alapjogi elvekbe ütközne, és diszkriminatív lenne.

S ha bárki politikai igényként a rendszerváltozás programja oldaláról közelítette meg a kérdést, amely szerint a demokrácia ne legyen jogfolytonos a diktatúrával, s a demokrácia ne engedje arénájába – akár Dworkin és Rawls igazságosságfogalmai szerint se – a diktatúra egykori vezetőit, s ne velük versengve kelljen létrehozni az új magyar demokráciát, akkor e politikai ideák megfogalmazói „szélsőségesek”, „fasisztává”, „nacionalistává”, s „antiszemitává” váltak a torz, állampárti nyilvánosságstruktúrában.¹²

A jogfolytonosság fétise által és az ideiglenes alkotmányban ellehetetlenült politikai lusztráció programja tort ült az 1994-es választásokon a rendszerváltozás programján. Az állampárt utódpartja, az MSZP Horn Gyulával elsöprő győzelmet aratott. A magát antikommunista rendszerváltónak mutató SZDSZ szociokulturális viszonyrendszere az állampárthoz és a vele egy töről fakadása lelepleződött, amikor koalícióra lépett az MSZP-vel. De mindez rávilágított arra is, hogy rendszerváltó politikai programként a rendszerváltó elit megfogalmazhatta a cezúra húzást az állampárt és a diktatúra, valamint a demokrácia között, s ugyanígy a lusztráció elvárását is megfogalmazhatta e programban, azonban a magyar társadalom jelentős része korántsem ezt tartotta fontosnak az átmenet során. A politikai szabadság kontra jólét, politikai igazságosság kontra szociális igazságosság kérdésében nem hajszolt ideákat, csak a matéria, a jobb lét érdekelt, s mindegy volt, hogy milyen színű politikai oldal milyen történelmi, állampárti múlttal ígéri ezt neki.

Az MDF és Csurka István szakítása, a Fidesz liberális párti felfordulata a jobboldaliság felé, az SZDSZ radikális antikommunistaságának elpárolgása, valamint az MSZP és Horn Gyula nyílt Kádár-nosztalgiait folytató retorikája, az egész nyilvánosság erőterét átható balliberális, volt állampárti szereplők által dominált médiatúlsúly, valamint a „rendszerváltozás rendszerében, lévő három ördögi kör”¹³ a társadalom csalatkozását hozta nemcsak a rendszerváltó erőiben, hanem magában a kisiklott programmegvalósításban is. A nagy rendszerváltó eszmék érdemi megvalósításainak igénye helyett – ahogy Brzezinski mondta – a választók nagy része úgy érezte, hogy rossz cserét csinált, amikor a korlátozott szabadság létbiztonsága helyett a szabadságon nyugvó létbizonytalanságot választotta.¹⁴

¹² Valóban átfogó lusztrációs igénnyel ugyanakkor mindössze néhány '56-os szervezet vezetője és MDF-alnökként Csurka István állt elő, de az ő igényeiket is viszonylag gyorsan vakvágányra terelte az, hogy az átfogó lusztrációs szabályozás helyett „mindössze” ügynökkérdéssé, ügynöktörvényé és nyilvánosságra hozatali problémává degradálták a politikai megtisztulás alapkérdését.

¹³ Tellér Gyula: *A rendszerváltozás rendszere. Konzervatív Szemle '94.* Budapest, Windsor, 1994.

¹⁴ Zbigniew Brzezinski 2000-ben a *Tíz éve szabadon* konferencián mondta ezt a magyar Országgyűlésben. Lásd Zárug Péter Farkas: *Egy nagy demokrata: Zbigniew Brzezinski (I. rész).* *Demokrata*, 2017. június 2.

A konszenzuális magyar kalandordemokrácia¹⁵

Magyarországon tehát a diktatúrából demokráciába történő átmenetben a Nemzeti Kerekasztal eleve torz struktúrája, a demokratikus ellenzék történelemből ki nem látása, a megszületett ideiglenes alkotmány, a belőle származtatott jogfolytonossági fétis, valamint a mindebből fakadó érdemi lusztráció hiánya – Arend Lijphart¹⁶ terminológiáját használva – egy eleve torz konszenzuális demokráciamodell kiépítését eredményezte az egykori állampárti és az új, rendszerváltó politikai osztály(ok) közreműködésével. E konstrukció az Ellenzéki Kerekasztal minimális programját is csak részlegesen és jelentős versenybeli hátrány elfogadása mellett eredményezte. Az állampárt és utódpárti funkcionáriusai számára viszont a maximális programjuk eléréséhez vezetett, amelyben nemhogy ott kellett hagyniuk (békésen) a közéletet a diktatúraműködtetés évtizedei után, hanem egyenesen ők oktathatták ki a rendszerváltozás pártjait európaiságból, szakértelemből és liberális demokráciaértelmezésből, miközben minden állampárti forrást piacgazdasági forrásokká változtatva a maguk oldalán jelentős versenyelőnyre tettek szert az új, – konszenzuális kényszerben – kiépülő magyar demokráciában. S mindezt akkor is ekként kell értékeljük, ha tudjuk, hogy az Ellenzéki és a Nemzeti Kerekasztal körül 1989-ben lezajlott tárgyalássorozat egy változó, bomló és újjáalakuló világpolitikai helyzetben zajlott. Olyan helyzetben, amikor a világpolitikát befolyásoló erők és a hazai politikai szereplők szempontjából „kitermelt kockázati helyzetben”¹⁷ a diktatúra régi elitje saját politikai túlélését, az új rendszerváltó elit pedig a maga politikai rendszerbe kerülését szervezte új alkotmányos keretek közé.

De mi is volt e kitermelt kockázati helyzet?

Az, hogy

„az állampárt illegitim vezérkara a nép által meg nem választott ellenzéki pártok vezetőivel úgy tárgyalt egy leendő demokratikus rendszer kiépítéséről, hogy egyikük sem látta társadalmi támogatottságának mértékét, nem voltak tisztában az erőviszonyokkal, és nem ismerték pontosan saját

¹⁵ A 2002–2010 közötti politikai rendszerre, de leginkább a „Nagy Kalandor” Gyurcsány Ferenc kormányzásának időszakára használtam e fogalmat a *Demokratában* megjelent cikksorozatomban, amely önálló kötetben is megjelent. Zárug Péter Farkas: *Csapdába került demokrácia*. Budapest, L'Harmattan, 2009.

¹⁶ Arend Lijphart a demokráciák tipizálása során megkülönböztet konszenzuális és többségi demokrácia típust, aszerint hogy a politikai váltógazdaság során a győztes kormánypárt(ok) kénytelenek együttműködni az ellenzékkel, vagy győzelmük a „győztes mindent visz” logikája alapján az állami végrehajtó apparátus teljes egészét uralja mandátuma időszaka alatt. Arend Lijphart: *Patterns of Democracy*. New Haven, Yale University Press, 1999.

¹⁷ Röviden értelmezve Anthony Giddens nevezi így azt a döntéshozatali helyzetet, amelyben a döntéshozó(k), ha minden tudásukat is latba vetik, korántsem biztos, hogy jó, helyes döntést képesek hozni, mert korábban nem ismert kockázati tényezők vagy ezek együttállásának mérlegeléseként kell döntés születessen. Anthony Giddens: *Elszabadult világ*. Budapest, Napvilág, 2005.

pozícióikat sem. Mindez csak fokozta a bizalmatlanság hangulatát, s a tárgyalásokat egy olyan alkotmány felé vitte, amelyet a tárgyaló felek is ideiglenesnek és inkább kompromisszumosnak, mintsem konszenzuálisnak tartottak.”¹⁸

Az ideiglenes alkotmány és a rendszerváltozás választójogi törvénye ugyanezt a kompromisszumos, Lijphart funkcionális modelljéhez képest torz konszenzualitást képezte le. Vagyis azt, hogy az alkotmányozáshoz szükséges kétharmados parlamentáris többséget egy párt se érje el, vagy ha ilyen parlamenti többségre vágyik bármely párt, azt lehetőség szerint csakis valami vegyes, posztkommunista és rendszerváltó pártkombóban tudja elérni. Aztán 1990 tavaszán a választásokat követően világossá vált, hogy a fékek és egyensúlyok „lijpharti” modellje nem a demokrácia minőségének javítását szolgálja a magyar politikai rendszerben, hanem eszközévé és hatalmi technikák forrásává vált a diktatúra működtetőinek a kezében a rendszerváltozás antikommunista, rendszerváltó nemzeti erőivel szemben. Miközben az új sarkalatos törvények meghozatalához Antall az általa meghirdetett nagy kereszténydemokrata, nemzeti centrum politikai programjából jócskán engedni kényszerült az SZDSZ-szel kötött paktumban a liberális individuum és minimális állam koncepcióját valló politikai nézetek és hatalomképviselet javára. És a magyar – kádári – társadalom 1994-re cserét akart. Nem érdekelte a lusztráció, nem érdekelték az állampárt egykori bűnei. „Na és társadalom” volt, amelyben csak a jóléti ígéretek taroltak, s minden gúny tárgyává vált a balliberális médiabirodalomokban, ami nemzeti, keresztény és konzervatív politikai programként jelentkezett a választások kampányában.

Összegzés

Az állampárti előnyök piaci előnyökké konvertálásának sikerességét világosan mutatja az a tény, hogy az 1990 és 2010 közötti húsz évből 12 évet a diktatúra utódpartja és a velük kiegészítő, történelmileg belőlük eredő, s így velük összefonódó liberálisok voltak kormányon. S mindebben az is jelentősen benne volt, amit a *Vázlat a második Orbán-kormány konfliktusainak megértéséhez* című tanulmányunkban már jeleztünk, hogy a nemzetközi nagytőke mind a rendszerváltozás folyamatában betöltött piacosító szerepük, mind gazdasági háttérbirodalmuk, mind tényleges kormánypozíciójuk miatt őket tartotta első számú tárgyalópartnerüknek. Nem véletlen, hogy a rendszerváltozás programjának két nagy külpolitikai célját is ők vezényelték le, amikor Magyarország először a NATO-ba, majd 2004-ben az Európai Unióba lépett be.

Az egykori állampártiak ahhoz, hogy a maguk gyarapodására használják (ki) az átmenetet, jelentős szolgálatokat tettek a Pokol által „globális uralmi rendnek”¹⁹ nevezett nyugati tőkebirodalmaknak. E leplezetlen érdekkiszolgálást – az érdekrendbe betagozódásért

¹⁸ Zárug Péter Farkas: *Vázlat a második Orbán-kormány konfliktusainak megértéséhez*. Tóth Gy. László – Lentner Csaba – Zárug Péter Farkas: *Kik támadják Magyarországot és miért?* Budapest, Kairosz, 2012. 205.

¹⁹ Pokol Béla: *Globális uralmi rend*. Budapest, Kairosz, 2005.

cserébe – leghitelesebben William Odom, az USA Nemzetbiztonsági Ügynökségének tábornok igazgatója fejezte ki:

„A szocialistáknak büntudatuk van, és gazsulálnak nekünk. Ez olyan előny, amit csak a bolond hagy kihasználatlanul. A volt magyar kommunisták úgy adják be a derekukat, mint ahogy annak idején ezt tették a szovjet gazdának. És meglepi őket, hogy velünk mégiscsak könnyebb tárgyalni.”²⁰

A balliberális erők másik mélyen beágyazott azonossága a kozmopolita nagytőkével pedig az volt, hogy mindkettő minden konzervatív, nemzeti törekvést egyaránt, s ma már együttesen, nacionalistának, autoriternek, fasisztának, diktatórikusnak és antiszemitának bélyegez.

Ez utóbbiak tényét bár semmivel sem igazolták, mégis a politikai verseny retorikájában s a nemzetközi kapcsolatépítés dimenzióiban e narratívát folyamatosan fenntartották a maguk védelmére és a rendszerváltó nemzeti-konzervatív demokraták örökös lejáratására. 1998-ban a rendszerváltozás ingája jobbra billent ki. Az addig liberális Fidesz első körben 1993-ban, majd második körben 1996-tól jobboldalra igazolt, s a keresztény egyházakkal „kibékülő”, majd kiegyező Orbán Viktor elkezdte megvalósítani mindazt, amit Antall 1989 áprilisában a nagy nemzeti centрупárt politikai stabilizáló lehetőségéről írt. Kormányzása viszont a parlamenti erőviszonyok foglya volt. A kisgazdák és a MIÉP „olcsó” árat kértek a Fidesz és Orbán Viktor politikai hatalomépítéséért és kormányzati munkájának folytatásáért, ahogyan az orbáni elszívó erőnek és kitervelt bekebelező politikának sem tudtak ellenállni, vagy vele szemben érdemben már védtelenek voltak 2006-ra. Ám a rendszerváltás politikai ingájának megállításához, vagyis a rendszerváltozás programjának megvalósítását jelző ismételt választási győzelemhez mindez kevés volt. Az ingát a 2002-es Medgyessy Péter-féle MSZP–SZDSZ-kormányzás után végül Gyurcsány Ferenc állította meg 2006-ban. A 2002–2006 közötti közpolitikai brókerizmus és pártpolitikai egoizmus Gyurcsány személyében összenőtt, s a nemzeti, polgári oldal számára, amelyet a Fidesz immár programszerűen maga alá gyűrt, bármennyire is riasztó volt, nagyjából 2,5 millió szavazót tudhatott maga mögött.

Csakhow Gyurcsány a 2006-os választási győzelem után elmondta az igazságot Balatonőszödön: semmi sem úgy van, ahogy mondták, semmivel kapcsolatban. Hazudtak reggel, délben meg este a hatalomért és a pénzért, s trükkök százaival csapták be a választókat azért, hogy továbbra is hatalmon maradjanak. A kiszivárgott beszéde – választási győzelem ide, választási győzelem oda – rádöbbenette a magyar társadalmat arra, hogy a minden moralitást nélkülöző, s ezt nyíltan felvállaló miniszterelnök és az őt támogató kormánypártok a végsőkig lemeztelenítették a „létező” konszenzuális magyar politikai rendszert, s az MSZP–SZDSZ-kormány meztelensége testesítette meg a rendszerváltozás minden hazugságát, torz, kiüresedett demokráciáját. Ennek tényét világosan mutatja a magyar politikai rendszert meghatározó tényezőkbe vetett állampolgári-választói

²⁰ Árral szemben. *Heti Válasz*, 12. (2012). 1–2.

bizalmi index, amely a mélypontot 2009 február–március–áprilisára állapította meg.²¹ A konszenzuális modellnek azonban volt néhány nagy presztízsű intézménye, a jogfolytonosság fétiséből nőtték ki magukat, mégis 16 év elmúlásával már komoly társadalmi bizalmi indexük volt 2009 nyarára. Ilyennek kell mondanunk az Alkotmánybíróságot, az ombudsmani hivatalt, az Állami Számvevőszéket és a köztársasági elnök intézményét. Ezeken kívül az összes többi alapvetően romokban hevert.

Az MSZP–SZDSZ-kormányzás ideje alatt a nemzetközi és a hazai nagytőke pozíció-szerzései, az állam leépítésének neoliberais megoldásai, a globális uralmi rend oligarchikus rendszerének kormányba költözése és mindezek mellett az ország jelentős mértékű eladósítása, a terhek lakosságra hárítása, a korrupció és az állami működés kiábrándító jellege miatt 2009-re a választópolgárok teljesen hiteltelennek tartották a szocialista–liberális hatalmi hálót. Mindezt jól mutatta 2009-ben az európai parlamenti választások eredménye, ahol a magyar politikai aréna földcsuszamlásszerűen tolódott jobbra, majd 2010-ben a magyar választók végképp megvonták a bizalmat az MSZP–SZDSZ uralmi világtól. Két pártot is a parlamenti arénán kívül tessékeltek (SZDSZ, MDF), két új, teljesen más ideológiai beállítottságú pártot pedig beemeltek az Országgyűlésbe (Jobbik, LMP). Az Ellenzéki Kerekasztal-tárgyalásokon demokrataként protestáló erőt, a Fideszt és kereszténydemokrata szatellitpártját, a KDNP-t parlamenti kétharmaddal ruházták fel.

Mindez történelmi mozgást mutatott Magyarországon, s az új Fidesz–KDNP-kormány Orbán Viktor vezetésével ezt érezve látott neki a kiüresedett konszenzuális magyar demokrácia újjáépítéséhez.

Felhasznált irodalom

- Anthony, Giddens: *Elszabadult világ*. Budapest, Napvilág, 2005.
- Arend, Lijphart: *Patterns of Democracy*. New Haven, Yale University Press, 1999.
- Boda Zsolt: *Legitimitás, bizalom, együttműködés*. Budapest, Argumentum – MTA TK PTI, 2013.
- Entz Géza: Antall József pártprogramja 1989-ből. *Országút*, 2020. június 28. Online: <https://orszagut.com/ertekezes/antall-jozsef-partprogramja-1989-bol-418>
- Pokol Béla: *Globális uralmi rend*. Budapest, Kairosz, 2005.
- Sartori, Giovanni: *Demokrácia*. Budapest, Osiris, 1999.
- Szabó József: Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra, Avagy a rendszerváltás és a kommunizmus átmentődésének jogi logikája. In Révész Béla (szerk.): *Most megint Európában vagyunk...* Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2014.
- Tellér Gyula: *A rendszerváltás rendszere*. Konzervatív Szemle. Budapest, Windsor, 1994.
- Tóth Gy. László – Lentner Csaba – Zárug Péter Farkas: *Kik támadják Magyarországot és miért?* Budapest, Kairosz, 2012.
- Tőkés Rudolf: *A harmadik magyar köztársaság születése. Emberek, ideológiák, intézmények*. Budapest, L'Harmattan, 2015.

²¹ Boda Zsolt: *Bizalom és közpolitika*. Budapest, Argumentum – MTA TK PTI, 2015. Korábban a témában Boda Zsolt: *Legitimitás, bizalom, együttműködés*. Budapest, Argumentum – MTA TK PTI, 2013.

Varga Csaba: A rendszerváltozás sorsfordító évei. Antall József miniszterelnök – egy valahai jogfilozófus munkatárs szemével. *Pázmány Law Working Papers*, (2014), 19.

Zárug Péter Farkas: *Csapdába került demokrácia*. Budapest, L'Harmattan, 2009.

Zárug Péter Farkas: Egy nagy demokrata: Brzezinski, Zbigniew (I. rész). *Demokrata*, 2017. június 2. Online: <https://demokrata.hu/velemeney/egy-nagy-demokrata-zbigneiw-brzezinski-i-resz-96545/>